

פג – פד – פה

- א. דין רבית שמס־הכנסה מחזיר.
 ב. לעבור מסוכן ביטוח אחד למשנהו הזול יותר (בדין קביעת מחירים, ושער זול ויוקר).
 ג. ביאור דברי היב"ע שישראל במצרים הקריבו קרבן פסח בירושלים.

הנני מאשר קבלת מכתבו מים כ"ו באייר תשמ"ו בשאלותיו דלהלן, ומתכבד להשיבו:

(א) "בסוף שנת הכספים אני מוסר למס־הכנסה דין וחשבון מדויק על הכנסותי ועל המס ששילמתי, ואחר כך הם עושים חשבון ויוצא לפעמים שמגיע לי כסף בחזרה. הם מחזירים את העודף ברבית והצמדה, ישר לחשבון בבנק שלי. שאלתי היא אם אין זה ריבית או אבק רבית".

כלל גדול הוא בדין רבית, "לא אסרה תורה אלא רבית הבאה מלוה למלוה" (בבא מציעא ס"ט:). ועל יסוד זה כתבו כמה מגדולי"פ להתיר רבית באופן שאין אישיות מסויימת כבעלים. והרב בעל משנה־למלך (בהלכות מלוה ולוה פרק ד' הי"ד) האריך מאד בפרטי הלכה זאת, והביא דעות גדולי הפוסקים, ונציין אך מקצת מהם. וכתב שם דעת הרשב"א שכתב "על מה שסמכו עכשיו להלוות מעות תלמוד־תורה ברבית לישראל, ואפשר לדון ולהתיר כיון דאין הרבית בא מלוה למלוה שאין לממון זה בעלים ידועים, אלא שאין ראוי לעשות כן פן יפרצו בגדר במקום אחר עכ"ל. ובתשובה אחרת ביאר עוד דכיון שאין למעות אלה בשעת הלואה בעלים מי נאסר, ולא מחמת שהגזבר מלוה אותם נאסר, שכל שהממון אינו שלו... מותר... ומהרימ"ט בתשובותיו (חיו"ד סימן ט"ל) הבין טעם הרשב"א משום שאין לממון זה בעלים ידועים לאו אחיך מיקרי וכו'. עוד הביא שם מתשובות מוהרימ"ט (סימן מה) בדין מעות שהוקדשו על מנת שיהיה

הקרן קיים לעולם, ומהפירות יעשו מהם צדקה, דאליבא דכולי-עלמא מותר להלוותן ברבית משום דהני עניים לאו בעלי הממון מיקרו כיון שאין להם בגוף הקרן כלום ואינם זוכים אלא בפירות העתידיים לבוא אחר שיבואו לעולם. והפקיד שהופקד להשגיה בזה לאו שלוחו של בעל המעות אלא לזכות העניים הוא משגיה, ואילו אמר ללוה אני נותן לך מנה של פלוני שילוח לך ותתן לי עשרים דינרים היה מותר... לא אסרה תורה אלא מלוה למלוה עכ"ל.

על סמך דברי מוהרימ"ט אלה, כתבו כמה מגדולי דורנו להתיר רבית בכל ממון שאין לו בעלים ידועים. והגרצ"פ (בתשובות הר צבי חיו"ד סימן קכ"ו) כתב שנשאל לעיין בדין רבית בהלוואה מהבנק הממשלתי אם יש להתיר גם ללא היתר עיסקא. ובתחלה כתב שמבנק רגיל פשוט שאסור, והתיר בבנק שיש בו רוב שותפים נכרים או עכ"פ מחצה על מחצה (שו"ת בית יצחק חיו"ד ח"ב קו"א סימן ל"ג. אגב, פרט זה שנוי במחלוקת). אבל בבנק הממשלתי יש מקום לומר דאין צריכים להיתר-עיסקא, ואינו דומה לסתם בנק של איזו חברה שהיא, דשם עכ"פ יש בעלים מסויימים על כספי הבנק, והרבית בא מיד הלוה ליד המלוה בעל המעות, אבל בבנק ממשלתי אין לשום יחיד בעלות על עצם הממון. והסתייע מדברי המהרימ"ט הנ"ל, וסיים: וכאן נמי בכספי הבנק הממשלתי אין מי שיש לו זכות בעלים על הכסף וגם הרבית אין זוכה בהם שום אדם פרטי, מכל-שכן זה רבית הבאה מלוה למלוה ואין בכה"ג איסור רבית.

ובנדון דידן הוא בהיפך, שכסף הרבית שהאזרח מקבל מהמדינה כמלוה, אינו בא משום אדם פרטי, ואין כאן רבית הבאה מלוה למלוה. ויתכן שהוא גם בגדר כל-שכן בנדון דידן, ששם הוא עכ"פ בנק מסויים אלא שהוא ממשלתי, ואילו כאן זה המשרד הממשלתי עצמו שמחזיר את כספי ההחזר לאזרח.

ואחרי המחיר מכ"ג הגרצ"פ זצ"ל, נראה שיסוד ההיתר קלוש ביותר, שכן המעיין בדברי המוהרימ"ט יראה שלא התיר בנדונו

במקדיש הקרן שיעשו צדקה מהפירות לעניים, אלא באופן "שהעניים אינם מיוחדים ולא קייצי". אבל בעניים המיוחדים או למוסד מיוחד גם המהרימ"ט לא התיר. וכן הסכים גם הכנה"ג (בחיו"ד סימן ק"ס). מעתה בנק ממשלתי שהוא נדון הגרצ"פ הרי שיש מנהלים ופקידים קבועים שיש להם משכורות קצובות, ואולי גם בעלי מניות שרווחי הבנק מגיע גם להם, והרי זה "מיוחדים וקייצי", ובוזה גם המהרימ"ט לא התיר.

זאת ועוד, שגם המהרימ"ט עצמו אין דבריו כ"כ ברורים בהיתר זה, ועיין בדבריו בסימן ט"ל שהשיב על היתרו של הרשב"א (שדבריו העתקנו לעיל) בכתבו: "והדבר צריך תלמוד דמנא לן דברבית בעלים ידועים בעינן". ועכ"פ רבים מגדולי הפוסקים חלקו על המהרימ"ט הנזכר, ועיין להרב חקרי לב שהאריך מאד בנדון (בחיו"ד ח"ב סימן י"ג), ובסוף דבריו כתב וזו לשונו: גם מתשובת הר"א ששון ל"מ שכונתו דבנדון דידן שהיה בעניים שאינם ידועים עשה סברת הרשב"א סניף מיהא להתיר באבק רבית, וכן נראה מכנה"ג אות ע"ב שאוסר גם כה"ג אף באבק רבית. כי על כן איני רואה מקום להתיר אבק רבית בעניים מיוחדים וקייצי עכ"ל. וכבר כתבנו שבנק ממשלתי הוא מיוחדים וקייצי, והוא הדין במשרד ממשלתי, הוא האוצר המחזיר כספי האוצר ברבית אין נראה להתיר אפילו באבק רבית, וכל-שכן רבית קצוצה.

שו"ר להגר"ע הדאיה זצ"ל (בתשובותיו ישכיל-עבדי חלק חמישי, יו"ד סימן ט"ז), שקבע שאוצר המדינה דין בעלים יש לו בזה שהיא משלמת לפקידים שופטים ולכל עובדי המדינה. ושם שאל השאלה השר ד"ר בורג נ"י מהרבנות הראשית לישראל "אם יש צורך בהיתר עיסקא במילווה ממשלתיות הנושאות רווחים... אם יש כאן איסור רבית. והגר"ע הדאיה כחבר המועצה השיב עליה, ובין היתר כתב וזו לשונו: שו"ר בארץ חיים (סתהון) בסימן קס"ט סי"ו, שהביא תשובת מהרימ"ט ח"ב יו"ד סימן ט"ל, שכתב, ועל אותם המלוים

מעות לממוני הקהל ירושלים ופרנסיה בריוח קצוב כך וכך למאה, כי יפלא בעיני מעכ"ת, גם בעיני יפלא, ורע עלי המעשה, ואולי עילה מצאו... רוצים ללמוד היתר מאותה שכתב הרשב"א... ואין להם סעד מזה כלל, חדא שהרא"ש בתשובה חולק בדבר שאסור לגמרי להלוות מעות עניים ברבית דאורייתא. ונראה שלא אמרה הרשב"א אלא בעניים דלא זכו ולא קייץ להו דממון שאין לו תובעין הוי זכו, אבל בעניים דקייץ להו זכו, כגון תלמידי חכמים שלוקחים פרס מידי שבת בשבתו וכן התלמידים שבת למוד תורה והמלמדים והעניים אשר ארוחת תמיד ניתנה להם קרינן להו ממון שיש לו תובעים ובעלים מיוחדים וידועים הם, עיין שם בארוכה. (וממשיך הרב) והנה נדון דידן הוא כמעט אותו הנדון של מהרימ"ט, דהלווים הם הקהל לצורך העניים... ודחה בהחלט דברי אלה המדמין שאין כאן בעלים ידועים מטעם האמור בדבריו, וכן הדבר בנדון דידן, לא מיקרי אין לו בעלים מכיון שזה מה שלוה הממשלה לצורך המדינה ע"י אגרות וכדומה, הוא לספק צרכי המדינה שכל אנשי המדינה הם נקראים בעלים, ומכל-שכן שמזה היא גם משלמת לפקידים לשופטים ולכל עובדי המדינה, הרי אין לך בעלים יותר מזה... לאור כל האמור אין מקום להקל בזה שלא להצריך היתר עיסקא זכו, עכ"ל ועיין עוד שם שהאריך.

על כן תורה יוצאת מחוורת, שמשרד ממשלתי דין בעלים ידועים לו, וכל עיסקא שיש בה רבית, לרבות נדון דידן, שהוא החזר כספי האזרח ברבית, טעון היתר עיסקא.

☆ ☆

☆

ועתה לשאלתו השניה: "סוכן ביטוח פנה אלי והציע לי לעבור מהסוכן עמו אני עובד כמה שנים אליו. הצעתו זולה בחמשה עשר אחוז. המותר לאדם (והוא אדם דתי) לרדת לפרנסת חבירו בכגון דא".

שנינו: ר' יהודה אומר לא יחלק החנוני... ולא יפחות את השער, וחכ"א זכור לטוב. ופירשה הגמרא: מאי טעמא דרבנן, משום דקא מרווח לתרעא. ופירש רש"י ואוצרי פירות יראו שהוזלו וימכרו בזול (בבא מציעא ס.). וכך נפסק להלכה ברמב"ם ובשו"ע (חו"מ סימן רכ"ח סעיף י"ח). והוא הדין לכאורה בנדון דידן, שע"י שסוכן זה מוזיל את מחיר הביטוח יוזל השער ויהנו מזה כל המבוטחים.

אלא שהפתחית-שובה ציין למ"ש בסימן קנ"ו (סק"ח בשם אא"ז פמ"א ח"א סימן ע"ח) אודות מחזיקי ארענדי"ש שהחזיקו שני כפרים בתחום אחד כל אחד משר אחד, ורוצה אחד למכור משקה יי"ש ושכר בזול יותר ממה שנקבע השער במדינה, והשני מוחה בידו באמרו כי הוא גורם לו היזק שע"ז מרגיל לבוא אצלו אנשי הכפר שלו לשתות שם. והשיב דנראה דאפילו בעיר ובשכונת ישראל שהלוקחים נהנים אפי"ה יכולים שאר מוכרי שכר ויי"ש לעכב על זה. וראיה דאמרינן בפרק הזהב וחכ"א זכור לטוב, מ"ט דרבנן וכו' ומדפריך מ"ט דרבנן, והלא הטעם פשוט בשביל שמהנה הלוקחים ישראל ולכך נקטי לשון ברכה זכור-לטוב. אלא ע"כ דלא משגחינן בטובת הלוקחים כיון דאיכא פסידא למוכרים וכבר יצא השער והוא חוק המדינה להתנות על השערים והוי כדינא דמלכותא, ולכן הוצרכו ליתן טעם שע"ז ישתנה השער. ואם כן זה דוקא במכירת פירות ותבואה כשיראו אוצרי פירות שהוזלו יביאו כל פירותיהם למכור וישתנה השער, אבל במכירת השכר מ"מ ע"ז לא ימכרו בזול התבואה וכו' עכ"ל.

מדברי הרב ניתן ללמוד שעיקר השגחתנו צריכה להיות למוכרים שלא יפסידו ולא לקונים שירווחו. והטעם שכיון שנקבע שער לסחורה, ודאי שקובעי השער המוסמכים חשבו שזה הריוח המגיע למוכרים, ואסור לאף סוחר להוזיל ממחיר זה. אלא שבתבואה התירו חכמים למוכר הרוצה להוזיל, כדי שע"ז יוזל השער בכללותו, כלשון הרב "שעל ידי זה ישתנה השער". ולא הותר

זה במצרכים אחרים, ומסתבר משם שתבואה היא חיי נפש, ולא חשו חכמים לריוח הסוחרים אלא לתועלת הקונים, משא"כ במצרכים אחרים. וזו כונת הרב שכתב "אבל במכירת השכר מ"מ עי"ז לא ימכרו בזול התבואה", ולכאורה קשה מה לנו ולתבואה בנדון דידן, והלא בשכר עסקינן והוא יימכר בזול, אלא ודאי שלא הותר הדבר אלא בתבואה בלבד.

מעתה בנדון דידן יש לברר אם אמנם נקבע מחיר קבוע ע"י המוסמכים לכך כמה צריך סוכן ביטוח להשתכר בעמלו, ודאי שאין שום סוכן רשאי להוזיל המחיר. אלא שכמדומני אין במדינתנו שער מינימום שאסור להוזילו, אלא שער מקסימום שאסור ליקר אותו, אבל להוזיל הכל תלוי ברצון כל סוחר וכל סוכן וכדומה. ואם כנים אנו בהנחתנו זאת אין שום איסור לאותו סוכן ביטוח להוזיל המחיר. ואם אמנם יש ענף או ענפים מסויימים שלגביהם יש מחיר מינימום שאסור להוזילו, חל האיסור להוזיל על כלל הסוחרים.

ויראה לי שזה בכלל מה ששנינו: ורשאין בני העיר להתנות על המדות ועל השערים (בבא בתרא ח:): ופירש"י שער חטים והיין שלא ימכרנה שנה זו יותר מכך וכך דמים עכ"ל. ונראה שאין כונת רש"י שלא ליקר דוקא, אלא שפירש דברי הברייתא בהוה, שנוהגים הסוחרים ליקר שער החטים והיין, והוא הדין שאין רשאים להוזיל. וכך יש לדייק מלשון הרמב"ם שאף להוזיל אינם רשאים, וזו לשונו: רשאים בני העיר לקוץ להם שער לכל דבר שירצו ואפילו בשר ולחם ולהתנות ביניהם לכל מי שיעבור יענשו אותו כך וכך (הלכות מכירה פי"ד ה"ט). ואם הכונה ליקר דוקא, מאי רבותא דבשר ולחם, והלא כל-שכן הוא, אלא ודאי הכונה לאסור אפילו להוזיל, וזה החידוש דאפילו בשר ולחם אסור להוזיל כשנקבע שער.

ומרן בשו"ע (חושן המשפט סימן רל"א סעיף כ"ז) סתם ופסק: רשאים בני העיר לקוץ להם שער לכל דבר שירצו ולהתנות ביניהם שכל מי שיעבור קונסים אותו כך וכך עכ"ל. וסתם דבריו משמע בין

ליקר ובין להוזיל. והטעם כאמור כדי לשמור זכות המוכרים לריוח הוגן. (ורבינו הרמ"א בחו"מ סימן קס"ג בדרכי משה אות י"ג, האריך בדיני בני העיר, ורמז למה שנתבאר בסימן רכ"ז אם בני העיר יכולים למחות באחד מהם שבא להוזיל השער עיין שם. עוד כתב בסימן רכ"ח בדרכי משה אות ג' שאין אדם יכול לעכב באחד שרוצה להלוות במעט רבית יותר מחבירו עיי"ש. והכונה פשוטה משום שאין לזה שער קבוע, והדברים ארוכים מאד ואכמ"ל).

ובנדון דידן הכל תלוי כאמור אם יש שער קבוע לסוכני ביטוח בעד שכר טרחתם ועמלם. ואם אמנם אין שער קבוע רשאי הוא להציע לכל אדם מחיר זול ואין בכך ירידה לפרנסת חבירו שאף הוא יכול להוזיל, ועוד שכך הוא דרך המסחר. אך מן הראוי שכב' יודיע לסוכן הקבוע על כך, ואם יוכל גם הוא להוזיל, ראוי להמשיך הביטוח אתו לבל תקופח פרנסתו.

ולבסוף אציין שאפילו חשש גרמא בנזיקין אין כאן. ואצטט מה שכתב הרב "זכרנו לחיים" (בחלק שני, חלק חו"מ ערך גרמא אות ד' עמוד פ"ה) וזו לשונו: המוכר סחורה ופרע הקונה הדמים, ואמר לו אחד, בכמה קנית סחורה זו, ואמר לו בכך וכך. ואמר לו אם היית קונה ממני הייתי מוכרה לך בפחות, ועי"ז החזירה למוכר והחזיר לו הדמים, ומכרה המוכר בפחות, ותובע הפחת מהגורם לו. מעשה זה בא לפני, ומתחלה עלה על דעתי לפוטרו מטעם דקיי"ל דגרמא פטור מד"א (מדיני אדם), ואחר זה ראיתי שפטור בהחלט, והוא עפ"י דברי הרב ש"ך בסימן שפ"ו, דהנהו תרי טעמי שכתב הרב שם איתנהו בנז' ופטרתי לו לכולי עלמא. שו"ר מעין נדון זה להרב עיני דוד ז"ל דנ"א, ודון מינה ואוקי באתרין. ועוד ראיתי אח"כ למהר"ש קמחי נר"ו בספר מלאכת שלמה סימן י"ב תנא דמסייעא לי במ"ש עכ"ל.

וכונת הרב ברמזו לדברי הש"ך בסימן שפ"ו, הוא שם בס"ק כ"ה. ושני הטעמים שכתב בנדונו לפטור הם, משום שאין ההיזק בא מיד, וגם הוא אינו עושה ההיזק גופיה ועיין שם היטב. ושני הטעמים

שייכים גם בנדונו של הרב "זכרנו-לחיים", ואילו בנדון-דין הוא מכל-שכן, ששם כבר נגמר המקח ופרע דמים, משא"כ בנדון דידן, ולכן נראה שאף דין גרמא בנוזיקין אין כאן, והכל כאמור אם אין שער קבוע.

☆ ☆

☆

ועתה להערת כב' על תרגום היונתן-בן-עוזיאל בפרשת יתרו פרק ט' פסוק ד', כי הקב"ה הוציא את עם ישראל ממצרים לירושלים כדי להקריב שם את קרבן פסח-מצרים והחזירם למצרים. וקשה... באותה שעה היתה ירושלים בירת היבوسی, ומה מטרת קפיצת דרך זאת. כיצד מרחו הדם על הדלת במצרים אם הקרבן קרב בירושלים... ואין להרבות בנסים... מה מכריח את התרגום להוסיף נס נוסף, ולפני מתן-תורה ואפילו אחר כך היו מותרים בבמות...

האמת אומר שגם אנכי תמהתי תמיד על תרגום היב"ע הנ"ל. ועתה בזכות כב' אשתדל קצת במדת מה לבאר מה הכריח את יב"ע לכך. ואקדים, כי לנו נדמה תמיד שאנו מבינים עומק פשוטו של מקרא, ואילו רבותינו עסקו במדרשי הלכה ואגדה שאינם פשט. ואין זו אמת, שכן רבותינו אחרי שהעמיקו בהבנת הפשט הגיעו לדרוש המחוייב מתוך המקרא עצמו.

והנה המקרא שלפנינו מתפרש לפי פשוטו של מקרא כפירוש הראב"ע, "ואביא אתכם אלי, שכבודו ירד בהר הזה והוא הר הקודש". וכונתו ברורה שבהתגלות ה' בהר-סיני הביא ה' את ישראל אליו. וכך פירש גם הרמב"ן. ואילו הרשב"ם פירש באופן מופשט, "ואביא אתכם אלי להיות אני לכם לאלקים". וזו גם כונת תרגום אונקלוס, "וקריבית יתכון לפולחני", ולא כפי שהבין הרמב"ן כונת תרגום אונקלוס. והנשיאה על כנפי נשרים מתפרשת כמשל ומליצה שהגן עליהם כנשר כמבואר בדברי רבותינו שהעתיק רש"י ז"ל.

מעתה נראה לענ"ד שדוקא עומק פשוטו של מקרא היה קשה להיב"ע, שכן סמיכות הנשיאה על כנפי נשרים להבאתם אליו, קשה ביותר. שכן היב"ע מבין בעומק הפשט שנשיאת כנפי נשרים פירושה אינה סמליות ההגנה כפירוש הנ"ל שהעתיק רש"י, אלא סמל המהירות, כאומר קרבתי אתכם אלי במהירות טיסת הנשר. ולפי זה קשה לו והלא עברו כחמשים יום מיציאת מצרים עד מעמד הר-סיני, ומה מקום למהירות זאת. ועוד קשה לו במה מתבטאת הבאתם אליו עתה במעמד הר סיני, והלא עדיין לא עבדוהו כלל ובמה קרבם באותו מעמד.

והנה כל הקושי נובע מהבנת "ואביא אתכם אלי" היינו למעמד הר סיני. ולכן פירש היב"ע שאין הכונה למעמד הר-סיני, וכל המקרא עוסק באותו יום של יציאת-מצרים. ולפי זה במה קירב אותם אז אליו, לכן פירש (ואולי שזה לא מסברתו אלא מדברי קבלה) שהכונה היא להבאתם אותו יום על גבי עננים ככנפי נשרים אל מקום-המקדש ובזה קירב אותם אליו במקום הקודש.

וכל הנ"ל הוא כנראה מחלוקת תנאים במכילתא: ר' אליעזר אומר ואשא אתכם על כנפי נשרים, זה יום רעמסס שנתקבצו כולם ובאו לשעה קלה (ולפי"ז קלות קבוצם בשעת היציאה לרעמסס הוא דמיון כנפי נשרים). ואביא אתכם אלי לפני הר סיני (כמפרשי המקרא הפשטנים). ר' עקיבא אומר זה יום מתן תורה לפי שהיו ישראל נרתעין לאחוריהם י"ב מיל וחוזרין י"ב מיל, כ"ד מיל על כל דיבור ודיבור (הוא דמיון כנפי נשרים), ואביא אתכם אלי לבית-הבחירה עכ"ל. והכונה היא שהבאתי אתכם אלי באותו מעמד לא בזכות עבודתכם (כפי שפירשנו לעיל במה שנראה כקשה להיב"ע), אלא משום שבחרתי בכם. (אח"כ מובא במדרש שם פירוש כנפי נשרים שהעתיק רש"י).

מעתה, לפי ר' אליעזר תחלת הפסוק, נשיאת כנפי נשרים עוסק ביציאת-מצרים וסיומו במעמד הר-סיני. ור' עקיבא אינו רוצה לחלק

המקרא לשני זמנים, ולכן פירש הכל במעמד הר-סיני ודחק לפרש ואביא אתכם אלי היינו בחירה. ואילו היב"ע פירש כל המקרא על יציאת מצרים וכמו שנתבאר.

זה מה שנראה לענ"ד בכונת התנא הגדול, יונתן בן עזיאל (שבשעה שיושב ועוסק בתורה כל עוף שפורח מעליו מיד נשרף. סוכה כ"ח.). ומה שהכריחו לכך. ונאמר אולי גם קבלה היתה בידו, כי קשה להניח שהמציא דבר זה מסברתו כדי לפרש עומק פשוטו של מקרא. בכך ביארנו אולי מה הכריח את היב"ע לפרש כך, אך תמיהות כב' נשארו בעינינו וניתן גם להוסיף עליהן, והקשה ביותר מדוע העלימה תורה נס גדול כזה ולא כתבה אותו אלא ברמז דק כל כך. ולולי יראתי הייתי אומר שאין הכונה שכל עם-ישראל שמנו אז שש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף, ועם הנשים והטף כמה מיליונים, טסו בפועל באותו יום למקום המקדש לירושלים והקריבו קרבן פסח בפועל. ואולי שכל זה נעשה בחזון ובמראה נבואי, אבל שחיתת הפסח בפועל נעשתה במצרים בי"ד בניסן בין הערבים כמבואר מפורש במקרא, ואם שגיתי אתי תלין משוגתי. זה מה שנראה לענ"ד בהסברת דברי היב"ע וצוי"מ ומי"נ.

פו

קביעת תשלום לעבודה שאין לה מחיר קבוע

הנני מאשר קבלת מכתבך מיום ה' ניסן דנא, בשאלתך דלהלן:
 "אני עוסק בשרברבות... כשאני בא לקבוע מחיר מראש לעבודה כל שהיא ובמיוחד תקון בבית ישן, אני נתקל בקושי גדול והוא קביעת המחיר. חושש אני מלהכשל באיסור גזל... האם יכול הרב להציע לי קו מנחה עקרוני למדיניות קביעת מחיר בתחום שבו אין מחירים קבועים..."